

Kopie nummer 16

Een 'lunchbespreking' aan de Wannsee

Op 20 januari 1942 kwamen in Villa Marlier aan de Wannsee bij Berlijn vijftien kopstukken van de SS en van verschillende rijksministeries bijeen voor een gezamenlijke bespreking van het 'Jodenvraagstuk'. Welke plaats krijgt deze bespreking in een denkbeeldige canon van de Holocaust?

Kleio gaat wat dieper in op de verplichte voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *Wannseeconferentie (1942)*.

Hans Vermeer is
redacteur van *Kleio*.

De bekendste deelnemer en tevens organisator en voorzitter van de vergadering was Reinhard Heydrich, de hoogste Duitse bestuurder van het protectoraat Bohemen-Moldavië en beoogd opvolger van Hitler. De notulen werden verzorgd door Adolf Eichmann, de man die in 1962 in Jeruzalem veroordeeld werd tot de strop voor zijn aandeel in de Holocaust.

De bijeenkomst aan de Wannsee verdient eigenlijk niet de benaming 'conferentie'. Een betere typering is 'lunchbespreking', omdat het een bijeenkomst betrof die nog geen twee uur duurde en waarop de grootste namen als Hitler en Göring ontbraken. Bovendien beperkte de rol van de deelnemers zich vooral tot het aanhoren van een monoloog van Heydrich.

Maar in een canon van de Holocaust moet deze bespreking zeker een plaats krijgen naast bijvoorbeeld vensters als *Neurenberger Rassenwetten* (1935) en de *Kristallnacht* (1938). Al zou het een misvatting zijn om dit venster dan te zien als het moment waarop het uiteindelijke lot van de Joden werd bezegeld. Die stap naar genocide was al veel

eerder gezet, wat wel blijkt uit de start van de bouw van het vernietigingskamp Belzec in oktober 1941. Het belang van deze bijeenkomst zit niet in de bespreking zelf, maar in de opgedoken notulen ervan. Die vormen namelijk een hard bewijs voor het feit dat de politieke bovenlaag wel op de hoogte was van het officiële regeringsstandpunt wat betreft de genocide op de Joden. Hiermee is de later zoveel gehoorde doodoener 'ich habe es nicht gewusst' binnen die kringen onderuitgehaald. Daarom zou een eventueel venster binnen een Holocaust-canon beter de benaming *Wannsee-notulen* kunnen krijgen.

De nazi-ambtenarij

Dat gebrek aan harde bewijzen is terug te voeren op enkele typische kenmerken van het ambtelijke nazi-apparaat. Op de eerste plaats had dit de neiging om 'gründlich' te werk te gaan en alles officieel te registreren, te documenteren en te voorzien van een legitiem tintje. Je zou dus verwachten dat er volop documenten zijn die verantwoordelijken konden aanwijzen voor de gepleegde wandaden. Maar helaas werd die grondige werkwijze tegen het einde van de oorlog ook toegepast bij de vernietiging van al die belastende documenten. Bovendien stelde de ambtenarij de officiële stukken bij voorkeur op in eufemistische taal, zeker waar het de genocide op de Joden betrof. Zo werd nooit gesproken over doden of moorden maar over het geven van een 'Sonderbehandlung', en werd de genocide omschreven als de 'Endlösung der Judenfrage'.

Villa Marlier aan de Wannsee waar de conferentie in 1942 werd gehouden.

De notulen van de Wannseeconferentie getuigen van deze werkwijze van de ambtenarij: ze zijn nauwkeurig en grondig opgesteld in eufemistisch taalgebruik. Maar zelfs ondanks die verhullende taal is hierin duidelijk te lezen welk lot de Joden uiteindelijk te wachten stond.

Heydrich opende de bespreking met een uitvoerig overzicht van de 'Joodse emigratie' vanaf 1933. Het uiteindelijke lot, de volledige uitroeiing van de Joodse bevolking, hoorde bij aanvang van de oorlog namelijk nog niet tot de opties voor het 'oplossen van het Jodenvraagstuk'. Het genocideplan ontstond geleidelijk en de opties werden bepaald door het verloop van de oorlog.

In de jaren dertig waren alleen de Joden in eigen land (en na de *Anschluss* ook de Joodse bevolking in Oostenrijk) het slachtoffer van het regime. Dat probeerde hen op allerlei manieren zover te krijgen dat ze 'vrijwillig' het land zouden verlaten, met achterlating van geld en goederen. Daarbij werd een combinatie toegepast van geweld, buiten de wet stellen en beroepsverboden. De Neurenberger Rassenwetten uit 1935 vormden de legitimering voor die uitsluiting en voor uitwassen als de Kristallnacht. Ook waren er al plannen om Joden gedwongen te laten emigreren. Daartoe bracht Adolf Eichmann zelfs een bezoek aan het Engelse mandaatgebied Palestina om de mogelijkheden te bekijken. Maar hij zag daar al snel van af omdat hij geen Joodse staat wenste te creëren die als vanzelfsprekend een vijand van het Derde Rijk zou worden.

In 1939 stelde diezelfde Eichmann voor om alle Duitse Joden te deporteren naar het Lublin-district, een onherbergzaam gebied in het intussen bezette Polen. Door dit zogenaamde Nisko- en Lublin-plan zou een Joodse staat moeten ontstaan onder Duits bestuur. We moeten daarbij niet vergeten dat het antisemitisme wijdverbreid was en zeker geen typisch Duits fenomeen. In 1937 stuurde bijvoorbeeld de Poolse regering een commissie naar Madagaskar om te kijken of het mogelijk was om daar 'hun' Joden

naartoe te deporteren. Dat Madagaskar-plan stamde trouwens weer van Theodor Herzl – de grondlegger van het zionisme – die dat in een roman als mogelijkheid aankaartte.

In 1940 kwam dit Madagaskar-plan weer onder de aandacht van de politieke kopstukken in Duitsland en vatte men het plan op om geleidelijk alle Europese Joden daarheen te deporteren. Maar Madagaskar was een Franse kolonie en viel onder de soevereiniteit van Vichy-Frankrijk en Pétain torpedeerde dit plan. In 1941 zagen de nazi's ervan af en groeide bij de politieke kopstukken het plan om de Joden fysiek te vernietigen.

Tot dan toe waren in Polen en Rusland de Joden verzameld in getto's ('Joodse woonwijken' volgens de ambtenarij) met het idee om hen later verder richting het oosten te transporteren. Maar door de uitbreiding ►

Boven: Joden moeten gedwongen verhuizen naar het Joodse getto in Łódź. Foto: Joods Historisch Onderzoeksinstituut van Polen. Hiernaast: Reinhard Heydrich, de beul van Praag, was initiator en voorzitter van de conferentie. Foto gemaakt in 1940 door Heinrich Hoffmann, later ingekleurd. Bron: Bundesarchiv.

Een tabelletje dat bij de notulen van de Wannseeconferentie is gevoegd met daarop samengevat het 'Jodenvraagstuk'. Met als beoogde 'eindoplossing' het resultaat zoals dat achter Estland te lezen valt.

van de oorlog vanaf 1940 werd (gedwongen) migratie en deportatie van mensen steeds moeilijker, zowel geografisch als logistiek. Over het lot van Joden die werden vervoerd naar het verre oosten werd zelden in duidelijke bewoordingen gesproken en vaak werden hierbij woorden als 'evacuëren' en 'werkkamp' gebruikt. Maar een duidelijk antwoord vinden we wel in de notulen van de Wannseeconferentie.

Legitiem tintje

Voor 1947 zou de conferentie aan de Wannsee niet zijn genoemd als een mogelijk venster binnen een Holocaust-canon. Maar in dat jaar dook kopie nummer 16 (van de 30) van deze bijeenkomst op. Dit schrijven vormt een van de zeldzame bewijzen dat de politieke bovenlaag en de ambtenarij wel degelijk op de hoogte waren van het uiteindelijke lot van de Joden en dat er sprake was van een officiële vernietigingspolitiek.

'Dit schrijven vormt een van de zeldzame bewijzen dat de politieke bovenlaag en de ambtenarij wel degelijk op de hoogte waren van het uiteindelijke lot van de Joden en dat er sprake was van een officiële vernietigingspolitiek'

De notulen zijn een expliciet voorbeeld van ambtelijk naziwerk. Een groot deel van de bijeenkomst is Heydrich namelijk bezig om aan de behandeling van de Joden een legitiem tintje te geven. Hij verdeelt de groep in verschillende categorieën die ieder een eigen 'behandeling' zouden gaan krijgen. Zo zouden half-Joden worden gesteriliseerd en gedecoreerde Eerste Wereldoorlog-veteranen naar Theresienstadt worden vervoerd. En volbloed Joden, die wachtte een speciale behandeling waar Heydrich behoorlijk duidelijk over was.

'In grote arbeidscolonnen, gescheiden naar geslacht, worden de Joden die in staat zijn om te werken naar die plaatsen gebracht (lees: in de bezette oostelijke gebieden, hv) en ingezet bij de aanleg van wegen, waarbij zonder twijfel een groot deel op natuurlijke wijze zal uitvallen. Het deel dat tenslotte eventueel overblijft moet – daar het hier ongetwijfeld om het deel met de meeste weerstand gaat – dienovereenkomstig worden behandeld, daar dit een natuurlijke selectie vertegenwoordigt die bij vrijlating als de kiem van een nieuwe Joodse samenleving dient te worden beschouwd.'

Oftewel: Joden zouden zich dood moeten werken, en de overlevenden zouden alsnog worden omgebracht om gevaren in de toekomst te voorkomen. Daarmee kunnen deze notulen in één venster geplaatst worden met de beruchte bandopname van de Poznan-toespraak van Himmler van 4 april

Land	Zahl
A. Altreich	151.000
Ostmark	43.700
Ostgebiete	420.000
Generalgouvernement	2.284.000
Bialystok	400.000
Protektorat Böhmen und Mähren	74.200
Estland - judenfrei -	
Lettland	3.500
Litauen	34.000
Belgien	43.000
Dänemark	5.800
Frankreich / Besetztes Gebiet	165.000
Unbesetztes Gebiet	700.000
Griechenland	69.600
Niederlande	160.800
Norwegen	1.300
B. Bulgarien	48.000
England	330.000
Finnland	2.300
Irland	4.000
Italien einschl. Sardinien	50.000
Albanien	200
Kroatien	40.000
Portugal	3.000
Rumänien einschl. Bessarabien	342.000
Schweden	8.000
Schweiz	18.000
Serbien	10.000
Slowakei	88.000
Spanien	6.000
Türkei (europ. Teil)	59.500
Ungarn	742.800
UdSSR	5.000.000
Ukraine	2.994.684
Weissrussland einschl. Bialystok	446.484
Zusammen: über	11.000.000

1943. Himmler gaf die toespraak voor een groep SS-Gruppenführers. Een toespraak waarin hij zonder omwegen spreekt over het succes van de *Ausrottung* van de Joden en de SS complimenteert met het succes van dit 'mentaal zo zware karwei' in de volgende bewoordingen:

'De meesten van jullie weten wat het betekent als er honderd lijken bij elkaar liggen, als er vijfhonderd liggen of als er duizend liggen. En dit doorstaan te hebben, en daarbij – afgezien van tijdelijke menselijke zwakten – fatsoenlijk gebleven te zijn, heeft ons hard gemaakt en is een nooit genoemd en nooit te noemen ereteken.'

De Wannsee-notulen en de Poznan-opname hebben de nazi-Gründlichkeit tijdens de oorlog wel overleefd, en vormen samen bewijs dat er sprake was van een officiële staatspolitiek die gericht was op de genocide op de Joodse bevolking. ■

Bronnen

www.deathcamps.org/reinhard/wannsee - website waarop de notulen van de bijeenkomst te lezen zijn.

<https://youtu.be/iH0naJnANDo> - video (duur: 24:38) met een 'buscollege' van Willem Melching over de bijeenkomst.

isgeschiedenis.nl/nieuws/wannseeconferentie-het-joodse-lot-bezegeld - website met informatie over de bijeenkomst.

Reformatisch Dagblad, 19 januari 2012, 'Wannseeconferentie voltooide antisemitische terreur'.